

دوفصلنامه تاریخ علوم و فناوری دوره اسلامی
سال دوازدهم، شماره‌های اول و دوم، سال ۱۴۰۲
شماره پیاپی: ۲۳ و ۲۴

صاحب امتیاز: مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب
مدیر مسئول: اکبر ایرانی
سردبیر: محمد باقری
مدیر داخلی: زینب کریمیان
اجرای جلد: محمود خانی

مدیر فنی و امور چاپ: حسین شاملوفرد

همکاران علمی

حسن امینی * حمید بهلول * پویان رضوانی * فاطمه سوادى * حنیف قلندری * یونس کرامتی * امیرمحمد گمینی
شمامه محمدی‌فر * راضیه‌سادات موسوی * یونس مهدوی * سجاد نیک‌فهم خوب‌روان

مشاوران علمی

یوسف ثبوتی * توفیق حیدرزاده
محمدابراهیم ذاکر * حسن طارمی * مهدی محقق
حسین معصومی‌همدانی * محمدجواد ناطق * سیدحسین نصر
علی بابایف (جمهوری آذربایجان) * جان لنارت برگرن (کانادا) * گلن وان بروملن (کانادا) * احمد جبار (فرانسه)
سرگی دمیدوف (روسیه) * رشدی راشد (فرانسه) * جمیل رجب (کانادا) * سری‌زامولا سارما (آلمان)
ژاک سزینانو (سوئیس) * جورج صلیبا (امریکا) * حکیم سید ظل‌الرحمان (هند) * رادا چاران گوپتا (هند)
مصطفی موالدی (سوریه) * یان پیتر هوخندایک (هلند) * میچیو یانو (ژاپن)

تصویر پشت جلد: روش ترسیم گونیاهاى مختلف، نسخه خطی ۵۰۹۴۴ کتابخانه آستان قدس رضوی (برگ ۳۱ ر).

نشانی مجله: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، ساختمان فروردین، شماره ۱۱۸۲، طبقه چهارم، شماره ۱۶
کد پستی: ۹۳۵۱۹-۱۳۱۵۶ تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲ دوزنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
miraselmi@mirasmaktoob.ir / miraselmi90@gmail.com
بها: ۶۰۰۰۰۰ تومان

فهرست

۱ | سر سخن

مقاله

- ۳ | از سمرقند به هرات
حسن امینی
- ۱۳ | رده‌بندی گیاهان و جایگاه این علم در متون ایران باستان
و منابع طبقه‌بندی علوم دوره اسلامی
شمامه محمدی فر
- ۲۴ | جورج سارتون و محمود حسایی در یک قاب
توفیق حیدرزاده
- ۳۱ | بررسی تاریخ علم و فناوری در آثار ادبی، سفرنامه‌ها،
و سایر متن‌های نامرتبط
محمدجواد ناطق
- ۴۰ | نظریه اختلاف منظر در نجوم دوره اسلامی
ای. اس. کیندی، ترجمه سجاد نیک‌فهم خوب‌روان
- ۶۸ | جغرافیا و نقشه‌نگاری در تمدن اسلامی تا سال ۷۰۰ قمری
مایکل بانر، ترجمه مجید همراه
- ۸۴ | مثلثات کاشانی در زیج *خاقانی*
جواد همدانی‌زاده، ترجمه مهسا راقب
- ۹۴ | آغاز کاربرد فارسی به عنوان زبان علم
حسین کمالی، ترجمه افسانه منفرد
- ۱۰۲ | مقدمه *الجواهر فی الجواهر* بیرونی
سامی خلف حمارنه، ترجمه علیرضا باقر

معرفی کتاب

- ۱۲۸ | کتابی جامع در هیئت برای پادشاه‌زاده ایران: تصحیح و ترجمه
انگلیسی رساله معینیه و حل اشکالات آن نوشته نصیرالدین
طوسی
امیرمحمد گمینی
- ۱۳۸ | *اختیارات مظفری*
حنیف قلندری

معرفی فیلم مستند

- ۱۴۱ | چیزهایی که زمان با خود برد
امیرمحمد گمینی

رسائل

- ۱۴۸ | *رساله‌ای فارسی در هندسه عملی*
نرگس عصارزادگان

سرخن

رشد دم‌افزون کاربرد فناوری‌های نوین به‌ویژه کنترل و ارتباطات دیجیتال، داده‌پردازی،

پردازش تصاویر و هوش مصنوعی اثر خود را در حوزه تاریخ علم هم به جا می‌گذارد.

تا چند دهه پیش‌تر، کار تصحیح متون علمی کهن در نخستین گام با شناسایی نسخه‌های موجود از آنها و دسترسی به آنها یا تهیه تصویر آنها آغاز می‌شد که معمولاً کار دشوار و زمان‌بر و گاه پرهزینه‌ای بود. فهرست نویسان نسخه‌های خطی در یک قرن اخیر کار شناسایی نسخه‌ها را تا حدی آسان کرده‌اند. در غرب، کارل بروکلمان (مؤلف فهرستی با عنوان تاریخ نوشته‌های عربی)، و فؤاد سزگین (مؤلف تاریخ نگارش‌های عربی) و در شوروی سابق باریس روزنفلد و گالینا ماتویفسکایا (مؤلفان کتاب ریاضیدانان و منجمان مسلمانان سده‌های میانه و آثار آنها) کارهای عظیمی در این حوزه انجام دادند. در هر یک از این کارها که از کار پیشینیان هم استفاده می‌شد، دامنه شمول وسیع‌تر و شیوه کار فنی‌تر می‌شد. اصلاح، تکمیل و ترجمه کار مشترک روزنفلد و ماتویفسکایا به انگلیسی، به دست باریس روزنفلد و اکمل‌الدین احسان‌اغلو هم کار جستجو را بهتر و آسان‌تر کرد.

در شرق هم الذریعه‌الی تصانیف الشیعه اثر آقا بزرگ تهرانی، با کارفهرست‌نویسان بزرگی چون عبدالحسین حائری، احمد منزوی، محمدتقی دانش‌پژوه، ایرج افشار، محمد روشن، احمد گلچین معانی، محمد آصف‌فکرت و دیگران دنبال شد. فهرست‌های جامعی به عنوان دنا (دست‌نوشته‌های ایران) فنخا (فهرست نسخه‌های خطی ایران)، پژوهشگران را از مراجعه به فهرست‌های مختلف بی‌نیاز کرد.

به‌کارگیری دستاوردهای نوین فناوری دیجیتال، گذشته از کار شناسایی نسخه‌ها، با دسترسی اینترنتی به پایگاه‌های اطلاعاتی، تهیه و ارسال تصویر نسخه‌ها را هم آسان‌تر و

سریع‌تر کرد. بسیاری از نسخه‌های موجود در کتابخانه‌ها و مجموعه‌های خطی با قرار گرفتن در شبکه اینترنت، سریع و رایگان دست‌یافتنی شدند. ورود هوش مصنوعی به این حوزه پژوهشی، در آینده نزدیک، کار را با جهش بلندی پیش خواهد برد. همچنین با استفاده از هوش مصنوعی و آموزش‌پذیری ماشین‌ها، خواندن، مقابله، و تصحیح نسخه‌های خطی به یاری روش‌های نوین تبدیل دست‌نوشته‌ها به فایل‌های قابل جستجو، بار بزرگی از دوش مصححان، پژوهشگران و مترجمان برداشته می‌شود و وقت و توان پژوهشگران بیشتر و بیشتر صرف کار کیفی بر محتوای رساله‌ها خواهد شد.

باید از هم‌اکنون برای حضور هوش مصنوعی در حوزه تاریخ علم آماده شویم و مباحثی در این زمینه به صورت سامان‌مند در برنامه‌های درسی رشته‌های دانشگاهی تاریخ علم وارد شود. ایران یکی از غنی‌ترین مجموعه‌های نسخ خطی جهان را دارد. بیش از سه میلیون دستنویس اسلامی به عربی، فارسی، ترکی، اردو و دیگر زبان‌های اسلامی در سراسر جهان رسماً ثبت شده‌است که از این میان حدود یک میلیون و دویست هزار نسخه فهرست‌نویسی شده‌است. پیدایش ابزارهای نوین این امکان را فراهم می‌سازد که به این منابع مهم و پراهمیت به طور جامع بپردازیم.

سردبیر

